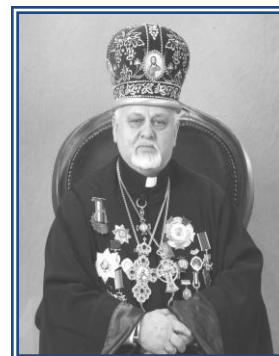

УДК 340.12

Луцький Іван Михайлович,
 доктор юридичних наук,
 доктор канонічного права,
 професор, академік УАН,
 завідувач кафедри церковно-канонічних
 і державно-правових дисциплін,
 ректор Івано-Франківського університету права
 імені Короля Данила Галицького

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ

Стаття має на меті охарактеризувати основні етапи становлення філософсько-правової думки на теренах України. Проаналізовано особливості української філософської позиції та внесок українських філософів, соціальних мислителів і громадсько-політичних діячів у розробку загальної проблематики філософії права.

Ключові слова: етап, філософія, право, думка, Україна.

Постановка проблеми. На даний час, коли пострадянські держави повертаються у світове культурне співтовариство, перед українською соціогуманітарною думкою стоїть важке завдання – піднятися на належний рівень філософсько-правових досліджень.

Вирішення даного завдання ускладнюється тим, що робити все це й надалі доводиться в епоху продовження реформ всієї соціальної системи, коли усе змінюється набагато швидше, ніж у часи усталених порядків і стабільності. Філософствувати біжучи важко, оскільки вагомі філософські концепції визрівають у тиші бібліотек і кабінетів, коли, як говорив Гегель, форми визначилися, їхні обриси позначилися, історичний день почав переходити в сутінки і настає час вильоту сови богині Мінерви, яка символізує філософську мудрість[2, с. 222].

Нинішня ж епоха, яку переживає Україна, нагадує скоріше ранок, ніж сутінки, і в ній багато ще не визначеного. Однак дана обставина не може бути серйозною перешкодою до філософствування. Давно помічено, що в часи радикальних перетворень різко зростає інтерес до суті того, що відбувається, до його філософського осмислення і розуміння. Повною мірою це стосується того, що відбувається в сфері правової реальності. Більшість пізнавальних проблем і завдань, які з'явилися на цьому ґрунті, є такими, що одній юриспруденції з ними не впоратися. Їхній філософський аналіз вкрай необхідний. Однак для цього вітчизняна філософія права повинна остаточно прокинутися від того летаргічного напівзабуття, у якому вона перебувала ряд десятиліть, і перебороти чимало успадкованих стереотипів. Один з них полягає в окремому розгляді проблем злочинності і проблем загальної теорії права. Виправданий з позицій внутрішньоцехового поділу дослідницьких сфер у самій юриспруденції, він не завжди виправданий з філософського погляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню основних етапів розвитку філософської думки у взаємозв'язку з вітчизняним правом, приділено достатньо уваги у працях В. Бачиніна, Д. Вовка, Р. Панаяна, в різних часописах вийшли статті З. Антонюка,

В. Бондаренка, А. Залужного, М. Костицького, І. Міма, Ю. Оборотова, М. Ковронюка, Л. Ярмоя та інших.

Постановка завдання. Метою написання даної статті є висвітлення основних історичних етапів розвитку та формування філософсько-правової думки на сучасних теренах нашої держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення філософсько-правової думки в Україні історично відноситься до періоду формування першої держави східних слов'ян – Київської Русі. Її витoki ґрунтуються на таких факторах як виникнення і поширення писемності, християнізація Київської Русі та формування державності. Саме у цей період виникають перші філософсько-правові ідеї, що спочатку мали релігійно-міфологічний, а потім (у зв'язку з прийняттям і поширенням християнства) теологічний характер.

Про перші вітчизняні філософсько-правові ідеї ми дізнаємося з класичних українських писемних першоджерел: «Слова про закон і благодать» Іларіона, «Повісті минулих літ» Нестора, «Руської правди» Ярослава Мудрого, «Повчань» Володимира Мономаха [3, с. 112].

Варто відзначити, що роздумуючи про те, якою має бути українська держава і її суспільний устрій, тогочасні мислителі не оминали і правових питань. Вони міркували про права і обов'язки правителів і простих людей, про взаємовідносини церкви і влади у спільній справі побудови міцної української держави на євангельських засадах. До ключових філософсько-правових ідей того часу слід віднести такі:

- право на державний престол має тільки кровний нащадок князя Володимира;
- князі зобов'язані не порушувати своїх клятв, ні тих, що вони складають один одному, ні тих, що вони складають народу;
- князь має право на необмежену владу, тобто він контролює стільки сфер суспільного і державного життя, скільки дозволяють його розум і сила;
- якщо княжа влада слабка, або князь тривалий час перебуває у походах, то фактичну владу на місцях здійснює віче – слов'янський управлінський орган ще докняжих часів;
- головний обов'язок князя – зберігати могутність держави Київської і єдність її земель;
- князь має право брати участь у церковних справах і призначати священників різних рівнів;
- громада має право брати участь у церковних справах і висловлювати свої побажання щодо призначення церковних настоятелів;
- кожна людина несе особисту відповідальність за свої гріхи перед Богом, а весь народ відповідає перед Богом за справу розбудови нової цивілізації на євангельських засадах;
- до християн як представників нової цивілізації не рекомендувалось застосовувати смертельну кару, незалежно від ступеня вчиненого ними гріха: «не губить жодної душі християнської, ані невинної, ані винної» (В.Мономах);
- будь-яка невільна людина мала право викупитися з неволі (тобто чисте рабство було заборонене), вона також могла бути відпущена з панської ласки;
- згвалтована паном невільна жінка разом з усіма своїми дітьми автоматично отримувала волю після смерті пана;

- воїн, що вступав примусово до княжого війська, отримував там посаду відповідно до реманенту, з яким він йшов з дому [5, с. 72].

Усі ці та інші правові ідеї не входили у життя апріорі, часто вони отримували право до дії після глибоких дискусійних аргументацій. Наприклад, одним із найпроблемніших питань було таке: хто має очолювати верховну владу – освячений церквою наставник чи сильний князь, який зумів здобути й утримати владу? Одна й інша позиція мала серйозну когорту своїх теоретиків.

Особливість середньовічних українських правових думок, як і середньовічних західноєвропейських, полягала у так званому безавторстві: думки продукувались у різних освітніх осередках без їх персоніфікації, а потім хтось із найрозумніших представників цих осередків їх підсумовував. І ми, нащадки, аналізуємо думку епохи за підсумовуючими персоналіями.

Загальна особливість української правової думки, як і філософської загалом, як і усієї нашої культури – її здобутки розсіювались поміж іншими культурами і народами, які в умовах української бездержавності привласнювали собі наші етнічні ідеї. Нерідко у правових ідеях українці випереджували навіть сучасну передову Європу. Наприклад, відома Декларація прав народів була озвучена на Американському континенті у 1775 р. коли окремі штати оголосили війну Британській короні, а на своїй батьківщині – Франції – у 1789 р. Тоді як про право українського народу на свою самовизначеність проголосив П. Орлик у своїй Конституції ще у 1710 р.

Інша особливість української філософсько-правової думки полягає у тому, що формувалась вона під особливим кутом зору – кордоцентричним – загальною специфічною українською філософською позицією, коли будь-яке знання, пройшовши всі можливі інстанції людського розуму, переправляється у людське серце, де у формі передчуття, доброго, або недоброго, отримує остаточну перевірку на істинність.

У перші післяреволюційні роки в Україні зберігався високий рівень філософсько-правової думки, особливо в рамках Української Академії наук. Тут доречно згадати такі імена, як Микола Тарановський, автор підручника з енциклопедії права, Станіслав Дністрянський, академік Микола Палієнко, академік Олексій Гіляров, які переважно поділяли погляди Б. Кістяківського і П. Юркевича і вважали, що цілісне світорозуміння можна створити на основі діяльного за своєю природою духовного начала.

Під час перебування України у складі СРСР свідома патріотична українська інтелігенція виборювала два головних права:

- право людини на індивідуальну свободу;
- право України на самобутнє внутрішнє життя [1, с. 97].

Однак поступово дослідження з філософії права звелися нанівець. У правовій науці міцно утвердився правовий позитивізм у марксистському варіанті, де панівним принципом стає «абсолютний суверенітет держави», а право розуміється як «зведена в закон воля пануючого класу». Функціональне призначення права обмежується лише контролем за поведінкою особистості, а не забезпеченням її свобод.

У 60-ті роки наступило ідеологічне потепління, що дало можливість для розмежованого осмислення понять права і закону.

В середині 70-х років почали з'являтися перші статті з проблем правового плюралізму. Виокремились такі підходи до розуміння права:

- морально-правовий, що пояснював право як систему загально-усвідомлених суспільством понять про права і обов'язки;

- нормативістський, що абсолютизував позитивне право і спирався на принцип «незнання закону не звільняє від його виконання»;
- соціологічний, що виводив право із суспільних відносин і мав свій принцип – «яке суспільство, таке право» [4, с. 22].

У 80-ті роки теорія права починає набирати повноцінного розвитку. Поступово розгортаються широко планові дослідження різних філософсько-правових ідей.

Про відродження та активний розвиток філософії права у незалежній Україні засвідчують такі факти:

- введення дисципліни «філософія права» як обов'язкової на юридичних спеціальностях вузівської освіти;
- поява підручників з філософії права;
- відкриття спеціальності «філософія права» у вчених радах для захисту дисертацій.

Сьогодні у розвитку вітчизняної філософії права головні такі напрямки:

- гуманізація права – визнання людини точкою відліку у розробці правової системи;
- правовий плюралізм – установка доцільності різної методології у вивченні права;
- феноменологічно-екзистенціальна спрямованість – розуміння права як способу співіснування людини із собою подібними;
- філософська оцінка правових норм – підтримка «живого» критичного духу у юриспруденції;
- утвердження філософії права на «нічийній території», тобто між філософією та юриспруденцією у статусі окремо.

Таким чином можна споглядати таку тенденцію, що філософія права в Україні є невід'ємною частиною її філософської і загально-національної культури. Українська філософсько-правова думка багато в чому співзвучна ідеям європейської філософсько-правової традиції, в той же час відрізняється самобтуністю та оригінальністю. Ця оригінальність полягає в релігійно-екзистенційному характері ідеї «природного права» і «прав людини».

Висновки. Підсумовуючи вищенаведене, слід відзначити, що процес становлення української філософсько-правової думки відбувався з урахуванням глибокого розуміння суті суспільного історичного розвитку, української правової культури та правосвідомості. Вітчизняні представники різних філософсько-правових концепцій у свої працях загальнофілософського та філософсько-правового спрямування, виходячи з тогочасних історико-культурних, суспільно-політичних та правових реалій, розвинули чимало ідей, що функціонують і зараз у філософсько-правовому дискурсі.

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М. : Изд. НОРМА., 1997. – 336 с.
2. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель. – М., 1990. – 328 с.
3. Філософія права: навч. посіб. / [за ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля] ; М-во освіти України ; Нац. Академія внутрішніх справ. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 333 с.

4. Костицький М. В. Українська політико-правова доктрина як основа формування судових і правоохоронних органів / М. В. Костицький // Науковий вісник Української академії внутрішніх справ. – 1996. – № 1. – С. 21-27.
5. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський – К., 1992. – 230 с.

Луцкий И. М. Исторические этапы философско-правовой мысли Украины

Статья рассматривает основные этапы становления философско-правовой мысли на поприщах Украины. Проанализированы особенности украинской философской позиции и вклад украинских философов, социальных мыслителей и общественно-политических деятелей в разработку общей проблематики философии права.

Ключевые слова: этап, философия, право, мысль, Украина.

Lutskyu I. M. Historical stages of philosophical and legal thought in Ukraine

The article is aimed to describe the basic stages of philosophical and legal thought becoming on the walks of life of Ukraine. The special features of the Ukrainian philosophical position and contribution of the Ukrainian philosophers, social thinkers, public and political figures into the development of general problematic of law philosophy are analysed.

Key words: stage, philosophy, law, thought, Ukraine.

